

Наташа Катић¹

Универзитет у Новом Саду – Филозофски факултет,
студенткиња докторских студија

ПОЗИЦИЈА ЖЕНЕ У АУТОБИОГРАФИЈИ ОПИСАНИЈЕ ЖИВОТА МОГА САВЕ ТЕКЕЛИЈЕ

Овај рад бави се анализом позиције жене у аутобиографији *Описаније живота мога Саве Текелије*. У самом раду описане су четири позиције које жена заузима у аутобиографији *Описаније живота мога Саве Текелије*. У оквиру рада анализира се жена у сфери јавног, жена као мајка, жена као предмет појуде и жена као блудница. Кроз анализу позиције жене у овој аутобиографији могуће је проговорити и о еротском дискурсу овог дела, о позицији жене у патријархалном друштву овог доба, о женској сексуалности, као и о мотиву прељубе. Уз осврт на традиционалну културу овај рад ће показати и колики је утицај те културе на приказивање жене у овој аутобиографији. Рад одговара и на питање које су патријархалне норме и у којој мери подражаване, а које су дестабилизоване.

Кључне речи: Сава Текелија, српска књижевност 19. века, женски ликови, еротизам, патријархат

Сава Текелија (1761–1842), први Србин доктор наука и велики српски добротвор, био је један од последњих потомака „старе племићке породице Текелија, чувене по угледу међу Србима у XVII веку” (Брадић 2010: 9). Као полазна тачка сваког бављења аутобиографијом Саве Текелије успоставља се управо његова припадност племићком сталежу. Ипак, у обзир морамо узети и чињеницу да је то племство, ком је припадао и сам Сава Текелија, управо у периоду његовог живота, доживело значајно опадање. Наиме, саму породицу Текелију изузетно је погодило развојачење Поморишке војне крајине које се одвијало у периоду од 1741. до 1751. године. Од тог тренутка, племићка породица Текелија налази се „на етничкој и

---

¹ Контакт подаци: natasa_katic@yahoo.com

политичкој периферији, без изгледа да, ускоро, поврати славу и утицај” (Форишковић 1985: 268).

Изгубивши утицај, моћ и привелегије које је, као припадник војног племства имала, породица Текелија изгубила је и своје велико богатство. Управо због тога, будући да је од малих ногу био сведок финансијских недаћа своје породице, Сава Текелија је о свом детињству писао мало и штуро. Недаће породице Текелије условиле су да „слика коју ће Сава Текелија понети из детињства буде суморних боја” (Форишковић 1989: 259). Поред тога, у самој аутобиографији *Описаније живота мога* можемо уочити и „преплитања две стварности, прошле и савремене” (Форишковић 1989: 259). Савремена стварност Саве Текелије је управо та која се односи на опадање моћи и богатства племићког сталежа ком је припадао, а у самој аутобиографији та стварност се манифестује кроз низ судских спорова које је Сава Текелија водио у борби за распарчано породично имање. Прошла стварност се огледа кроз жељу Саве Текелије да објасни своје порекло, као и да поврати славу и изгубљено имање своје породице. Поред тога, манифестација те прошле стварности огледа се и кроз лични осећај Саве Текелије за припадност племићком сталежу. Он је свестан свог порекла, а начин његовог живота описан у аутобиографији *Описаније живота мога* је начин живота једног племића. У том смислу, за наш рад је изузетно важно да се још једном нагласи чињеница да породица Текелија јесте била племићка „што је, свакако, било од важности за њен правно-политички положај; али осиромашена, није се могла исказивати у новонасталим ситуацијама” (Форишковић 1989: 259). Овај податак показује нам се као изузетно драгоцен у оном делу нашег рада који се бави односом Саве Текелије у аутобиографији *Описаније живота мога* према важећим патријархалним нормама његовог друштва.

Уколико погледамо временски оквир живота Саве Текелије, и пре него што у руке узмемо и прочитамо његову аутобиографију, јасно можемо закључити да ће се, у већој или мањој мери, у овом делу појавити описи неких изузетно важних историјских догађаја. Само летимичан поглед на временски оквир његовог живота довољан је, па да нам буде јасно да је Сава Текелија живео у једном изузетно узбудљивом и важном историјском периоду, не само за српску историју, већ и за историју читаве Европе. Но, без обзира на многе важне историјске дођаје и личности који су овом аутобиографијом обухваћени, наш истраживачки фокус на дело *Описаније живота мога* не пада због тих важних догађаја. Сава Текелија у аутобиографији *Описаније живота мога* описује, пре свега, описује слику свог света смештеног у поменути историјски период и са савремене истраживачке перспективе управо у томе лежи значај његове аутобиографије и управо је на те сегменте ове аутобиографије фокусиран наш рад.

Будући да анализи ове аутобиографије приступамо са књижевне перспективе, неопходно је да се на самом почету овог рада осврнемо и на теорију књижевности, те да читаоца нашег рада још једном подсетимо на сложеност тумачења једне аутобиографије. Пре свега, питање жанра аутобиографије није у потпуности решено. У питање се доводи да ли је аутобиографија књижевни жанр или жанр уопште, те у том смислу Пол де Ман објашњава да „аутобиографија није жанр или модус, него је фигура читања или разумевања” (де Ман 1988: 121). Било како било, да не бисмо упали у замку преиспитивања књижевно теоријских поставки која се тичу жанра аутобиографије, ми ћемо анализи дела *Описаније живота мога* Саве Текелије приступити, пре свега, из књижевноисторијске перспективе. Поред ове сложености које почива на жанровском одређењу аутобиографије, сложеност у проучавању аутобиографских дела почива и на чињеници да је творац аутобиографије у исто време и њен главни актер. Теорија књижевности научила нас је да, готово увек, „аутобиографија отвара дилему око веродостојности исказаног, због временске удаљености тренутака о којима аутор пише и субјективног односа према догађајима и личностима” (Поповић 2007: 63). Јасно је да слика света описаног у аутобиографији, колико год била блиска стварности, заправо почива на слици света самог аутора аутобиографије. „Аутобиографија је усклађена са фигуром која би јој могла послужити као амблем” (Русе 1995: 133), а тај амблем је у нашем случају Сава Текелија. То значи да у овом књижевном делу све почиње и завршава се судом и промишљањем самог казивача аутобиографије, који је, не смемо заборавити, у исто време и субјекат и објекат своје приповести. Стога, да бисмо разумели ставове и однос аутора према догађајима описаним у аутобиографији неопходно је да установимо факторе који су утицали на њихово стварање. Неки од тих фактора су припадност Саве Текелије вишем друштвеном сталежу, његов начин живота, али и време и друштвено уређење у ком је живео.

Када је реч о аутобиографији, понекад је тешко одредити границу између онога што је лична особина аутора аутобиографије и онога што се може свести под поетичко начело аутобиографије. У случају аутобиографије *Описаније живота мога*, ово се пре свега односи на Текелијину „необјективност у процени сопствених моћи” (Растегорац 1989: 248). Бриљантни ум Саве Текелије красило је велико самољубље (Ераковић 2019), а то се свакако може закључити и на основу читања дела *Описаније живота мога*. „Присуство тог кривог огледала што га представља самољубље показује се као неизбежно” (Русе 1995: 53), у већој или мањој мери, када је реч о аутобиографији као жанру, чиме се увек изнова у питање доводи веродостојност овог жанра. На исти начин и ми приступамо аутобиографији *Описаније живота мога*. Књижевно посматрано, аутобиографско приповедање „представља књижевну

варијанту огледала и романескн инсценацију самољубља отелотвореног у личности приповедача, који од почетка до краја књиге посматра себе да би се увек показао у средишту приче коју реконструише” (Русе 1995: 140). На овај начин обликована је и аутобиографија Саве Текелије. Оно што се доследно појављује кроз читаво ово дело, јесте позиционирање Саве Текелије као супериорнијег у односу на сваку личност која се у аутобиографији појављује. Управо зато што није лишен великог самољубља, јасно је да је у овом случају аутобиограф лишен исправљачког ока, те своје поступке кроз читаву аутобиографију никада не пропушта кроз мрежу критичког мишљења. Сава Текелија у *Описанију живота мога*, врло често и готово претерано, истиче низ својих способности, па тако на основу читања ове аутобиографије можемо закључити да је Сава Текелија био вешт сликар и картограф, одличан ловац и врстан стрелац, познавалац ратних вештина, преводилац, полиглота, танцмајстор и омиљен међу женама. То његово велико самољубље, као и припадност племићком сталезу, умногоме је одредило и позицију жене у аутобиографији Саве Текелије.

Да би се позиција жене у аутобиографији *Описаније живота мога* Саве Текелије што боље разумела, неопходно је, најпре, разумети друштвено уређење Текелијиног доба. Уколико узмемо у обзир да је Сава Текелија живео у другој половини 18. и првој половини 19. века, и без већег удубљивања, лако можемо закључити да је Сава Текелија живео у једном патријархалном друштву. Уколико се, уз то, осврнемо и на литературу која се бави историјом приватног живота, тај наш закључак можемо додатно поткрепити. Свет хабзбуршких Срба с краја 18. и почетка 19. века био је изузетно патријархалан, а друштвене норме и правила јасно су одређивале позицију и друштвену улогу мушкарца и жене. Питање породице и њеног уређења било је и црквено и државно питање. У Хабзбуршкој монархији тог доба „црква и држава прецизно регулишу верске, етичке, правне и економске нормативе који одређују живот породичне заједнице и појединца унутар ње” (Тимотијевић 2006: 358). Породица у Хабзбуршкој монархији, „као и другим европским срединама, независно од верске и етничке припадности” (Тимотијевић 2006: 372) заснивала се „на старим патријархалним принципима” (Тимотијевић 2006: 372), те је у складу са тим унутар такве породице постојала и јасно подељена улога између мушкарца и жене. Доба описано у делу *Описаније живота мога* „је доба неприкосновене владавине мушкарца” (Тимотијевић 2006: 372). У породици мушкарац „је заштитник, вођа и судија” (Тимотијевић 2006: 373), а „статус жене у односу на супруга био је подређен” (Тимотијевић 2006: 373). Као природно, поставља се питање да ли је и свет аутобиографије *Описаније живота мога* патријархални свет или је овакав закључак плод нашег читавања. Да бисмо отклонили могућност било каквог читавања

садржаја ког у делу *Описаније живота мога* нема, у наставку навешћемо једну (али не и једину) епизоду из ове аутобиографије која потврђује нашу тезу о томе да је свет описан у аутобиографији патријархалан. Епизода у аутобиографији Сава Текелије која нам несумњиво указује на то да је свет аутобиографије, баш као и свет у ком је живео аутор и у чије је норме и правила био упућен, изразито патријархалан, јесте епизода у којој Сава Текелија описује долазак папе у Беч. У датој епизоди Сава Текелија описује посету папе Бечу, али нам уз опис овог важног друштвеног догађаја даје и опис једног догађаја који припада опису породичних прилика и приватног живота оновремених Бечлија. Жена описана у овој епизоди, у жељи да прими благослов од папе и присуствује једном тако важном догађају, тог дана није стигла да припреми ручак за свог супруга. Последица таквог њеног поступка била је физичка казна. Уз речи „чекај да ти ја дам папин благослов” (Текелија 1989: 32), супруг се у овој изузетно илустративној епизоди успоставља као несумњиви и највећи ауторитет својој супрузи, већи чак и од самог папе. Поред тога, ова епизода нам јасно илуструје поделу сфера на мушку и женску, односно јавну и приватну, при чему се сфера приватног везује за жену. Једно од питања на које ће овај рад одговорити јесте и питање да ли је позиција жене у аутобиографији у складу са позицијом жене у патријархалном друштву које смо кроз дати пример описали, и ако није, на чему почивају те разлике.

Позиција жене у аутобиографији *Описаније живота мога* може се поделити у четири категорије. Прва је жена у сфери јавног, затим жена као мајка, жена као предмет ауторове пожуде и, на крају, жена као блудница. Сваком од ове четири категорије детаљно ћемо се позабавити у наставку нашег рада.

Жена у сфери јавног

Жена у сфери јавног, а у контексту патријархалног друштва чије смо, само неке, карактеристике издвојили и описали у претходном делу рада, делује као оксиморон, међутим у аутобиографији *Описаније живота мога* Сава Текелија у неколико наврата пише управо о жени у јавној сфери. У овој аутобиографији као жена у сфери јавног, пре свега, издвајају се царица Катарина Велика и кнегиња Љубица Обреновић. Поред ових знаменитих жена, чије је делање у сфери јавног опште познато, у тексту аутобиографије можемо пронаћи индиције да су и мајка и баба Сава Текелије припадале сфери јавног.

Када је реч о царици Катариној Великој и кнегињи Љубици, јасно је да је њихова друштвена позиција предодређена њиховом припаданошћу владајућем слоју. Ипак, оно што је за наш рад нарочито значајно, јесте чињеница да о овим женама Сава Текелија пише изузетно афирмативно.

Катарина Велика, а кроз Текелијину идеализацију Руског царства, успоставља се као изузетно важна личност у аутобиографији *Описаније живота мога*. Наиме, велики део своје аутобиографије Сава Текелија посвећује опису два путовања у Русију. Прво путовање, оно које се у самој аутобиографији показује и као значајније, јесте оно за које се млади Сава Текелија надао да је у једном смеру. Приликом описа тога путовања које се одиграло 1787. године Сава Текелија врло често пише и о царици Катарини. Он са дивљењем пише о Русији, царском двору, Санкт Петербургу – његовом сјају и раскошу, па и самој царици. Наравно, врло често он пише и о многобројним љубавницима царице Катарине Велике, међутим, то увек чини без било какве моралне осуде саме царице. Наравно, овакав однос према царици Катарини Великој свакако почива и на односу који је Сава Текелија имао према њеној држави. Сава Текелија је имао намеру да се пресели у Русију, те да постане официр у царичиној војсци или министар у њеној влади. Ипак, тај план је остао неостварен. Наравно да је идеализујући једну државу, идеализовао и њену владарку, али уколико занемаримо његов однос према Русији, за наш рад се, као изузетно важан, показује његов однос према самој царици, која је, поред тога што је царица – и жена. Наиме, Сави Текелији моћ царице Катарине не представља никакву необичност, а њен ауторитет је неприкосновен.

Још једна знаменита жена која се може пронаћи на страницама аутобиографије Саве Текелије, као што смо истакли, јесте кнегиња Љубица Обреновић. Морамо нагласити да је кнегиња Љубица Обреновић једна од ретких личности која се појављује у Текелијиној аутобиографији о којој сам Сава Текелија, заправо, похвално пише. Из аутобиографије Саве Текелије о кнегињи Љубици Обреновић можемо сазнати да је била разумна жена, која се „обаче пристојно владала” (Текелија 1989: 194). Он говори и о начину на који је кнегиња васпитавала своје синове – „патријархално, без свакога кичелства љубезно” (Текелија 1989: 203). У самом опису личности кнегиње Љубице Обреновић, постоји један детаљ који повезује српску кнегињу са руском царицом, а то је да су обе приказане као изузетно моћне и ауторитативне жене. У својој аутобиографији Сава Текелија истиче да кнегиња „Љубица колико је љубезна, толико зна и Ауторитет обдржавати” (Текелија 1989: 204). Сава Текелија, даље, у своју аутобиографију уноси и оно што се о кнегињи Љубици Обреновић у народу причало, а то је прича о томе како је кнегиња „једну милостницу Милошеву из поштоља убила” (Текелија 1989: 204). За нас је ово изузетно индикативно, будући да се у овом кратком опису кнегиња Љубица ставља у позицију моћи, како за несрећну љубавницу кнеза Милоша, тако и за самог кнеза. Као и у опису царице Катарине Велике, ни у овом случају, ауторитет кнегиње Љубице за самог Саву Текелију не представља никакву необичност.

За крај овог дела, осврнућемо се, на кратко и на личности мајке Саве Текелије – Марте Текелије, рођене Ненадовић, и његове бабе – која је у самој аутобиографији остала неименована. Да су мајка и баба Саве Текелије прешле из сфере приватног у јавно, говори нам и податак да су обе, појединачно, својим именом и презименом, наведене као ктиторке арадске цркве. Поред тога, описан је и судски процес око једне куће у Будиму који је Марта Текелија (мајка нашег аутобиографа) самостално покренула. Ове две цртице из породичног живота Саве Текелије указују нам да су обе ове жене, на неки начин, успеле да изађу из сенке својих мужева. Кроз овакве описе жена које смо укратко анализирали у овом делу нашег рада, можемо закључити да кроз читање аутобиографије *Описаније живота мога* Саве Текелије можемо уочити одређену дестабилизацију патријархалних норми. Он, на изванредан начин, признаје ауторитет и моћ ових жена, а то, свакако, није у складу са патријархалним нормама и позицијом жене у оквиру истих.

Жена као мајка

Овај део нашег рада у потпуности ћемо посветити анализи начина на који је Сава Текелија у својој аутобиографији писао о својој мајци Марти Текелији, рођеној Ненадовић. Кроз однос према мајци, Сава Текелија читоцима своје аутобиографије разоткрива и свој однос према мајчинству. Једна од важних карактеристика аутобиографије *Описаније живота мога* Саве Текелије јесте одсуство емоције осећајности. Доминантна емоција ове аутобиографије јесте осећање неправде о ком Сава Текелија надуго и нашироко пише, али о његовим личним осећањима и емоцијама из саме аутобиографије не можемо сазнати готово ништа. Уколико ово узмемо у обзир, можемо закључити да је однос који Сава Текелија показује према мајци у својој аутобиографији изузетно специфичан. Анализирајући појављивање Јована Текелије, оца Саве Текелије, у овој аутобиографији и мајке, већ поменуто, Марте Текелије, можемо лако закључити да је много више осећајности (иако ни у том случају није претеривао) Сава Текелија показао према мајци. О томе, можда, најбоље говори и начин на који је описао њихову смрт. У случају оца, Сава Текелија његову смрт једноставно и фактографски саопштава – „1791. умре мој отац 16-а јануарја рођен бивши” (Текелија 1989: 118). Са друге стране, о смрти мајке Сава Текелија пише на нешто другачији начин – „10. јануар 1800. умре ми мати, она вредна жена која нас тешком муком отранила и удржала нам пустаре” (Текелија 1989: 126). У том кратком запису разоткривају неке важне карактеристике Марте Текелије. Она, на само што је отхранила своју децу и што је била вредна, већ је, поред тога, успела и да сачува нешто од њиховог већ распарчаног имања.

Поред тога, Сава Текелија, у својој аутобиографији наводи и како га је мајка више волела него његовог брата Петра. Наравно, овде се поново морамо осврнути на вередостојност аутобиографије. У овом случају брат Петар се успотавља као објекат проматрања Саве Текелије, а будући да смо већ упознати са самољубљем нашег аутобиографа, јасно је зашто би се веродостојност овакве изјаве могла ставити под знак питања. Сава Текелија истиче како је управо та мајчина наколоност ка њему била узрок зависти коју је осећао његов брат – „но он завидивши мени што је мати мене боље миловала свагда ми би небратски пружу мене” (Текелија 1989: 25). У мајци Сава Текелија проналази утеху, те када се разочара у бечки живот и службу у којој је тамо био, он одлази „дома на утеху мајке своје” (Текелија 1989: 124). Сава Текелија, иако то чини врло дискретно, у свом делу *Описаније живота мога* показује велику нежност према мајци и везаност за родитељски дом.

Будући да се оваква осећајност у писању Саве Текелије уочава само када пише о мајци, јасно је зашто је у оваквом поретрету мајке могуће уочити извесни степен идеализације. Наш став је да из те идеализације потиче и став Саве Текелије према мајчинству који се разоткрива у његовој аутобиографији. У свом делу *Описаније живота мога* Сава Текелије истиче да је најважнија улога жене, заправо, улога мајке. Овакав његов однос према мајчинству у потпуности је у складу са патријархалном сликом света и нормама друштвеног уређења у коме је и он сам живео. Међу хабзбуршким Србима с краја XVIII и почетка XIX века породица је била „заснована на старим патријархалним принципима” (Тимотијевић 2006: 372). Ти патријархални принципи јасно одређују статус жене и мушкарца, како у сфери јавног, тако и у сфери приватног, те је тако у породици мушкарац „заштитник, вођа и судија” (Тимотијевић 2006: 373), док се један степеник ниже од њега налази жена. У патријархалној заједници жена се сагледава и кроз своје физиолошке функције. Статус жене у оквиру патријархалне заједнице мења се онога тренутка када она постане мајка – „жена са улогом мајке, а нарочито мајке мушког детета, уживала је бољи положај од жене која није имала децу” (Столић, Макуљевић 2006: 116).

Када се овај друштвено-историјски контекст сагледа, јасно је зашто је у делу *Описаније живота мога* Саве Текелије тако јасно истакнута улога мајке као најважније улоге жене. Овакав систем вредности усађен у слику света Саве Текелије у потпуности је у складу са друштвеним нормама и правилима у којима је он сам живео.

Важност култа породице у аутобиографији *Описаније мога живота* уочава се већ на самом почетку дела, будући да на самом почетку Сава Текелија пише свој родослов, а кроз читаво дело се само још дубље и као императив намеће продужење породичне лозе. Отуда и брзоплет улазак Саве Текелије у брак са Амалијом Безег. Наиме, жеља да се

ожени под старе дане у Сави Текелији се родила оног тренутка када се као извесна појавила могућност да се лоза Текелија угаси. Управо због тога, пре венчања, Сава Текелија захтева да се његова будућа супруга лекарски прегледа, „да не би имала какво припјатствије порођају деце” (Текелије 1989: 173). У претходном делу рада уочили смо дестабилизацију одређених патријархалних норми у аутобиографији Саве Текелије, а овај део рада завршићемо закључком да се на примеру његовог односа према мајчинству уочава подражавање једне од најважнијих норми патријархата – а то је остваривање жене као мајке.

Жена као предмет пожуде

На самом почетку овог дела рада, најпре, неопходно је објаснити однос Саве Текелије према различитим личностима које је уврстио у своју аутобиографију. Уколико бисмо те личности посматрали искључиво као књижевне ликове, врло брзо бисмо уочили да свака од личности која се у делу *Описаније живота мога* појављује има неку функцију. Та функција се најчешће односи на самопромоцију Саве Текелије. Врло је сликовит опис позиције аутобиографа који се може пронаћи у делу *Нарцис романпосиац* Жана Русеа, те ћемо тај опис искористити да бисмо боље објаснили позицију Саве Текелије као аутобиографа. Кроз читаво дело *Описаније живота мога* Сава Текелија се успоставља као „сунце из кога избија енергија” (Русе 1995: 142), док се све друге личности успотављају ка „сателити који се врте око тог једног извора, за тренутак обасјани а затим враћени у сенку чим казивач престане да се њима бави” (Русе 1995: 142). Важно је још једном нагласити, да су све те личности, заправо неми. Све личности које се појављују у Текелијиној аутобиографији „постоје само преко њега и за њега” (Русе 1995: 140). Такав је случај и са женама које спадају међу оне жене које су у овом делу описане као предмет ауторове пожуде.

Као представницу ове категорије издвојићемо извесну Лизакијевичку, супругу једног од официра генерала Петра Текелије – Савиног стрица. Наиме, она се нашла као предмет пажње не само Саве Текелије, већ и мајора Олшавског, ађутанта Петра Текелије. Из тог „двобоја” који се водио за пажњу поменуте госпође, као победник изашао је Сава Текелија, који, у складу са читавом поетиком своје аутобиографије, не заборавља да тај податак врло експлицитно предочи својим читаоцима – „но она мене поволније видила нежели мајора” (Текелија 1989: 45). Поред тога, у свом делу *Описаније живота мога* Сава Текелија врло директно наглашава како поменута Лизакијевичка, управо њега – младог Саву, „грли и љуби кад нико не види” (Текелија 1989: 45). Успут, ослобођен од сваке скромности, Сава Текелија додаје и да је „онда млад от двадесет шест година”

(Текелија 1989: 45) свакој жени био мио. На тај начин, успоставивши се као супериорнији у односу на свог супарника, ађутанта Олшавског, Сава Текелија себи додељује и улогу правог Казанове, истичући да је свакој жени, а не само госпођи Лизакијевички, био драг. Као легитимно, поставља се питање каква је функција описа ових љубавих авантура у оквиру саме аутобиографије. Већ смо објаснили да је преко овог „љубавног двобоја” Сава Текелија показао своју супериорност у односу на ађутанта Олшавског, ипак, морамо нагласити ови љубавни подухвати и бројне љубавне авантуре нису непознату жанру аутобиографије. Наиме, у оквиру жанра аутобиографије показало се да „најбоље средство за умножавање повољних слика јесте мноштво удварача” (Русе 1995: 135). Многобројни љубавне партнерке и авантуре које Сава Текелија у својој аутобиографији описује „служе да истанку дражи и врлине приповедача” (Русе 1995: 140), те да додатно потхране слику нашег аутобиографа насталу на огромном самољубљу.

Јасно је да приликом читања аутобиографије није могуће напустити визуру аутобиографа. Тако је и у овом случају. Сава Текелија је субјекат, сви други су објекат његовог проматрања, размишљања и погледа. Ипак, када описује своје љубавне авантуре, Сава Текелија себе смешта у поглед других људи. То, као што смо објаснили, има за функцију да потхрани слику коју је Сава Текелија о себи градио кроз читаву аутобиографију, међутим и овде се може поставити питање веродостојности – да ли су те жене заиста тако виделе Саву Текелију или он мисли да су га тако виделе.

У опхођењу према женама кроз читаву своју аутобиографију Сава Текелија показује извесну слободу. Ту слободу показује и према француским принцезама са којима се састао у Бечу између 1793. и 1798. године. У тој епизоди Сава Текелија описује тај сусрет у ком се, наравно, показао као велики заводник. Он се према принцезама опходи врло слободно. Већ приликом првог сусрета Сава Текелија „намигну на њи” (Текелија 1989: 122). Оно што је изузетно занимљиво везано за ову епизоду, јесте и чињеница да Сава Текелија у овој епизоди описује и физички, интимни, контакт који је остварио са принцезом Клементином. Ти описи су врло експлицитни, те тако Сава Текелије пише о томе како је свом пријатељу, који је присуствовао том сусрету Саве Текелије и француских принцеза ставио до знања како ће принцезу Клементину „уштинуту за гузицу” (Текелија 1989: 122). Да таква његова намера није остала само на нивоу идеје, закључујемо на основу описа тог контакта који се догодио између њега и принцезе Клементине – „Ја их мало протрео и лагано Клементину опипао на које она мене добрим оком погледала” (Текелија 1989: 122). Он описује и сусрет са принцезом Амалијом, сестром поменутог принцезе Клементине. Приликом тог сусрета, како Сава Текелија наводи, не само што се он поклатио принцези, већ и она њему „учини комплимент”

(Текелија 1989: 122) – односно и она се њему поклонила. Читаву ову епизоду Сава Текелија завршава закључком да „дрзновен младић може се и с принцезама шалити” (Текелија 1989: 123). Уколико се вратимо неколико корака уназад и подсетимо се нашег запажања да су све личности које се појављују у аутобиографији *Описаније живота мога* у позицији одређене функције у односу на самог аутора, лако можемо то запажање применити и на овом месту. Наиме, овде су принцезе предмет ауторове пожуде, али поред тога имају и функцију да прикажу Саву Текелију као великог заводника, који може да заведе и саме принцезе. Треба узети у обзир да су у свету описаном у овом делу поменуте принцезе статусно на много вишој лествици од нашег аутобиографа. Чини се да је описом овог кратког познанства Сава Текелија својим читаоцима желео да покаже да пред његовом лепотом, младошћу и дрскошћу ни та статусна баријера не значи ништа. Дакле, поново долазимо до оне самопромоције коју смо поменули на почетку овог дела рада.

Оно што се нашло ван хоризонта нашег очекивања приликом читања *Описанија живота мога* Саве Текелије јесте начин на који се у овој аутобиографији појављује мотив еротског. Оно што се приликом читања овог дела може запазити, јесте разоткривеност жене. Жена је врло често приказана нага, њено тело је предмет ауторове пажње, у опису женског, али и мушког тела не постоји никаква цензура. Један од најексплицитнијих описа женског тела можемо пронаћи у опису двеју кћерки молдавског конзула. Ради илустрације, цитираћемо поменути опис директно из дела *Описаније живота мога*:

Ту је дошао био и царски конзул из Молдаве с женом и лепим двома кћерима, лепи млади девојака; једна от петнаест, друга шеснаест година, молдавски обучене, изрезане хаљине до ниже сиса, а сисе само шлајером покривене, да им се видиле веле сисе и красне румене брадавице, заиста сваком намаљиве; највише су грчки говориле, но и немачки, руски, влашки (Текелија 1989: 44).

Дакле, иако је реч о врло кратком помињању ових девојака, не можемо да не уочимо да се и оне успостављају као предмет мушке пожуде, будући да Сава Текелија не порпушта да нагласи како су њихове готово наге груди биле „намамљиве”.

Као што смо већ напоменули, овакви описи нашли су се ван нашег хоризонта очекивања. Овакви експлицитни описи женског тела и сексуалности нису нешто што би савремени читалац очекивао да ће пронаћи у аутобиографији првог српског докотра (правних) наука, човека који је основао Текелијанум и који представља једну важну тачку у развоју српске културе. Као логично, приликом бављења овом темом, искрсло је и питање одакле овакви еротски описи у аутобиографији нашег арадског племића. Одговор на ово питање пронашли смо у књизи *Граждански*

еротикон Саве Дамјанова. Како је у литератури објашњено, еротски ток српске књижевности може се „релативно континуирано пратити још од првих деценија XVIII века” (Дамјанов 2005: 5). У том периоду међу Србима који суживели у оквирима Хабзбуршке монархије изузетно популарне биле су грађанске песмарице, које су биле испуњене бројним еротским песмама. Овај еротски ток српске књижевности „своју посебност и свој жанровски идентитет остварује превасходно на тематском нивоу, интензивним окретањем ка телесном, нарочито ка *телесној* љубави и сексуалности, те ка опсеном и ласцивном у најширем смислу тих појмова” (Дамјанов 2005: 6). Дакле, уколико приликом ишчитавања аутобиографије *Описаније живота мога* Саве Текелије узмемо у обзир његову изложеност и оваквом типу књижевности, постаје нам јасно да овакви еротски мотиви у овом његовом аутобиографском делу не представљају никакву новину или необичности. Наведени еротски мотиви и начин на који се сексуалност и еротско третирају у овом у делу *Описаније живота мога* налазе се у складу са ондашњим токовима српске књижевности.

Оно што за крај овог дела рада морамо нагласити, јесте да, иако су ови еротски мотиви из савремене перспективе најзанмљивији за читање, они нису у овом делу доминантни. Заправо, врло су спорадични и представљају пукотине у дугим излагањима Саве Текелије о бројним судским процесима које је водио, бројним неправдама које је доживео, шкловању, животним приликама и неприликама у којима се нашао. Надахнуће и мотивацију за писање аутобиографије Сава Текелија је пронашао, пре свега, у породичним проблемима и неправду коју је осетио након распарчавања имања и бескрајних судских процес који су се око истог водили. Међутим, са истраживачке перспективе ови еротски мотиви изузетно су нам важни, јер, иако невелики својим обимом, они представљају важну одскочну даску за тумачења позиције жене у овој аутобиографији, а на који начин једно такво тумачење може да функционише, надамо се успешно, показали смо у овом делу рада.

Жена као блудница

Када је реч о жени као блудници, у ову категорију можемо сврстати све жене прељубнице које се појављују у овој аутобиографији. Њих је неколико, а међу њима се посебно издваја Амалија Безег – супруга Саве Текелије. Брак Амалије Безег и Саве Текелије, иако је формално трајао 16 година, суштински је окончан много пре коначног развода. Њихов брак био је испуњен скандалима, прељубом, различитим сплеткама и изузетно дугим и скупим разводом. Иако Амалија Безег није једина прељубница која се појављује у оквиру дела *Описаније живота мога* за потребе нашег рада одлучили смо да се бавимо анализом њеног појављивања у датом

делу, управо због тога што се Амалија Безег успоставља као антипод Марти Текелији.

О мотивима женидбе Саве Текелије писали смо у делу рада који се бавио позицијом жене као мајке у његовој аутобиографији. Као што смо већ напоменули, одлуку о женидби Сава Текелија је донео оног тренутка када је крај лозе породице Текелије био све извеснији. Улазак у брак са Амалијом Безег Сава Текелија објашњава жељом да оконча потрагу за будућом супругом – „Видили смо девојку, мени није по вољи била, али ми се досадило ходити пак рекао, узећу је да се смирим” (Текелија 1989: 170). Њихов брак, брачну постељу и све скандале који су овај брак обележили Сава Текелија у потпуности разоткрива у својој аутобиографији. Читаоца своје аутобиографије Сава Текелија не држи даље од своје брачне постеље, већ без икакве цензуре пише и о овом аспекту своје брачне заједнице. Као највећи скандал, сам Сава Текелија истиче полну болест коју је добио од своје супруге. Уследели су покушаји Амалијиног излечења, али безуспешно. Крај свог брака Сава Текелија објашњава извесношћу да у том браку никада неће доћи до рађање деце. Иако је био свестан прељуба које је Амалија Безег чинила за време њиховог брака – „Ја сам приметио кад сам из цркве долазио да сам виђао офицере око мога дома” (Текелија 1989: 175) – Сава Текелија се у каснијем опису њихове бракоразводне парнице најмање освртао на те прељубе. Као што смо већ навели, Сава Текелија се кроз опис тог брачног краха највише осврће на Амалијину немогућност да му подари наследника, а када је реч о самом чину прељубе, као оно неморлано Сава Текелија не истиче сам тај чин, већ чињеницу да је оболела од полне болести Амалија свесно „друге људе опоганила” (Текелија 1989: 190).

Да би се овакав однос Саве Текелије према Амалији Безег и њиховом браку што боље разумео, морамо, само укратко, објаснити специфичан однос који Сава Текелија показује према прељуби у свом делу *Описаније живота мога*. Наиме, Амалија Безег није једина прељубница која се појављује у Текелијиној аутобиографији. И Катарина Велика, руска царица, једна је од прељубница која се у овој аутобиографији појављује, а поред тога, многобројни су и описи различитих љубавних афера које је ова славна царица имала. Ипак, те њене љубавне авантуре Сава Текелија никада није описивао кроз моралну призму. Дакле, и када пише негативно о прељуби или прељубници, он то негативно не налази нужно у самом чину прељубе. Већ смо објаснили да је својој неверној супрузи Сава Текелија много више замерио чињеницу да је и многе друге људе својом болешћу заразила, а највише од свега, истакли смо, замерио јој је немогућност рађања наследника породице Текелија. Ова наша анализа показује да у контексту две важне патријархалне норме – верност жене и жена као мајка – Сава Текелија несумњиву предност даје мајчинству. Овако третирање

патријархалних норми у аутобиографији *Описаније живота мога*, јасно показује на постојање флуидности у примени одређених патријархалних норми код самог Саве Текелије. Та флуидност у многоме зависи од припадности повлашћеном друштвеном слоју. То значи да виша позиција на друштвеној лествици значи већа флуидност у примени патријархалних норми, а управо је таква ситуација и у делу *Описаније живота мога* Саве Текелије.

На почетку овог дела рада навели смо да се Марта Текелија и Амалија Безег успостављају као антиподи, а да бисмо овај део рада привели крају, остаје нам да закључимо да се Марта Текелија упоставља као лик идеализоване мајке, док се Амалија Безег успоставља као омражена блудница. Ипак, да би се ове две позиције што боље разумеле, иако постављене у контрасту, неопходно је посматрати их заједно, што смо у оквиру овог нашег рада и учинили.

Закључак

Као што је сад већ сасвим јасно, за потребе овог рада издвојили смо четири позиције које жена заузима у аутобиографији Саве Текелије. То су жена у сфери јавног, жена као млада, жена као предмет пожуде и жена као блудница. Сваки од ових аспеката показао нам се као изузетно индикативан када се говори о патријархалним нормама и њиховом примењивању у оквирима српског друштва у Хабзбуршкој монархији с краја 18. и почетка 19. века. Поред тога, бавећи се овим позицијама кроз овај рад проговорили смо и о мотиву еротског, мотиву прељубе, мотиву мајчинства, који су се за тумачење и разумевање аутобиографије *Описаније живота мога* показале као изузетно значајне. Када је реч о патријархалним нормама, показали смо да се оне у случају Саве Текелије успостављају као изузетно флуидне и да је њихова примењивост уско везана са његовом припадношћу вишем друштвеном слоју. Као једна од патријархалних норми која се доследно подражава у овом делу јесте императив за жену да постане мајка. Када је реч о еротским мотивима, кроз овај наш рад показали смо да су они блиско повезани са женом и женским телом, а да непостојање било какве цензуре представља успостављање линије додира Текелијине аутобиографије са актуелним токовима ондашње српске књижевности – еротским песмама из грађанских песмарица.

Жена, као вечита инспирација многих аутора, и у аутобиографији *Описаније живота мога* Саве Текелије показала се као носилац различитих мотива. Идеја овог рада била је да се наговесте све оне теме којима се можемо бавити уколико се бавимо позицијом жене у аутобиографији *Описаније живота мога* Саве Текелија. Неке од тих тема су патријархалне норме и однос аутора према истим, тема мајчинства, мотив прељубе,

мотив еротског итд. Важност бављења овим темама лежи у могућности да се кроз њих Сава Текелија и његова аутобиографија приближе модерном читаоцу и истраживачу.

Литература

- Брадић 2010: Н. Брадић, Патриотизам као врлина, у: В. Симић, С. Мишић, *Сава Текелија: велики српски добротвор*, Нови Сад: Галерија Матице српске.
- Дамјанов 2005: С. Дамјанов, *Граждански еротикон: еротске странице српске књижевности XVIII и почетка XIX века*, Нови Сад: Stylos.
- де Ман 1988: П. де Ман, Аутобиографија као раз-обличење, у: Књижевна критика: часопис за савремену југословенску књижевност, Београд: Књижевни клуб „Обелиск”, год. 19, бр. 2, 119-128.
- Ераковић 2019: Р. Ераковић, *Дневник читалачких искушења*, Нови Сад: Матица српска.
- Поповић 2007: Т. Поповић, *Речник књижевних термина*, Београд: Logos art.
- Растегорац 1989: И. Растегорац, Ватра и вода препјатствија Сави Текелији, у: С. Текелија, *Описаније живота мога*, Београд: Нолит.
- Русе 1995: Ж. Русе, *Нарцис романописац: оглед о првом лицу у роману*, Нови Сад, Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Столић, Макуљевић 2006: А. Столић, Н. Макуљевић, *Приватни живот код Срба у деветнаестом веку: од краја осамнаестог века до Првог светског рада*, Београд: Слио.
- Текелија 1989: С. Текелија, *Описаније живота мога*, Београд: Нолит.
- Тимотијевић 2006: М. Тимотијевић: *Рађање модерне приватности: приватни живот Срба у Хабзбуршкој монархији од краја 17. до почетка 19. века*, Београд: Слио.
- Форишковић 1985: А. Форишковић, *Текелије: војничко племство XVIII века*, Нови Сад: Матица српска.
- Форишковић 1989: А. Форишковић, *Биографска белешка у: С. Текелија, Описаније живота мога*, Београд: Нолит.

THE POSITION OF WOMEN IN SAVA TEKELIJA'S AUTOBIOGRAPHY *OPISANIJE ŽIVOTA MOGA*

S u m m a r y

This paper deals with the analysis of the position of women in the autobiography *Opisanije života moga* written by Sava Tekelija. In this paper, four positions that a woman occupies in the autobiography *Opisanije života moga* written by Sava Tekelija are described. The work analyzes women in the public sphere; women as mothers, women as objects of lust, and women as harlots. Through the analysis of the position of woman in this autobiography, it is possible to talk about the erotic discourse in the autobiography *Opisanije života moga*, about the position of women in the patriarchal society of this

era, about female sexuality, as well as about the motive of adultery. With reference to traditional culture, this paper shows the influence of that culture on the portrayal of women in this autobiography. The work also answers the question of which patriarchal norms were imitated and to what extent they were destabilized. The woman, as the eternal inspiration of many authors, also proved to be the bearer of various motives in the autobiography *Opisanije života moga* by Sava Tekelija. The idea of this work is to hint at all those topics that can be researched if we deal with the position of women in the autobiography *Opisanije života moga* written by Sava Tekelija.

Key words: Sava Tekelija, Serbian literature of the 19th century, female characters, eroticism, patriarchy